

გაერთიანებული შრომისა და სიყვარულის ჟურნალი

ქრონოსი

საქართველოს საზოგადოებრივი საბჭო

თბილისში „დროების“ რედაქციის კანტორაში, მელიქი-შვილის და კაპა. სტამბაში, ხანის ქუჩაზე, ბეჭდვის სახლში
თბილისის გარეშე მცხოვრებთათვის აღრესი: ВЪ ТИПИЛНІИ. ВЪ КОНТОРУ РЕДАКЦІИ ГРУЗИНСКОЙ ГАЗЕТЫ „ВРЕМЯ“.
რედაქციის კანტორაში მიიღება ყოველ-გვარი განცხადება სხვა და სხვა ენებზე. შასი განცხადების დაბეჭდვისათვის ჩვეულ-ბრევის ასოებით გაზეთის სტრიქონზე 8 კაპ.

საქონლითი და სალიტერატურო გაზეთი.

განცხადება.

გაერთიანებული შრომისა და სიყვარულის ჟურნალი „დროების“ გამოცემა 1869 წელს.

1869 წელს გაზეთი „დროება“ გამოიცემა იმავე პროგრამით, როგორც წარსულს წლებში გამოდიოდა და იმავე რედაქტორის და გამომცემლის ხელში.

საქონლისა და სიყვარულის ჟურნალი:

გაზეთი თბილისში და გარეშე ადგილებში: მართის წლისა 7 მანეთი — 6 მანეთი. ნახევარის წლისა 4 — 3 — 50 კაპ. სამის თვისა 2 — 50 კაპ. — 2 —

„დროება“ 1869 წელს გამოვა კვირაში ერთხელ ხუთშაბათობით.

ამ წლის „დროების“ პირველ ნომერიდან იწყება ბეჭდვა სტატიის: **საქართველო**, ისტორიული მიმოხილვა, დ. ბაკრაძისა. აგრეთვე დაბეჭდება სხვა და სხვა მოკლე ისტორიული და გეოგრაფიული სტატიები, რომელნიც შეეხებიან განსაკუთრებით ჩვენს მხარეზე.

ამას გარდა ამ წლის „დროების“ ხელის მომწერლებს, უფასოდ, დაურთდებათ **კავკასიის აქტიური მხრის კარტა.**

საქონლისა და სიყვარულის ჟურნალი:

თბილისში „დროების“ რედაქციის კანტორაში, მელიქი-შვილის და კაპა. სტამბაში, ხანის ქუჩაზე, ბეჭდვის სახლში.

თბილისის გარეშე მცხოვრებთათვის შეუძლიანთ მოითხოვონ ამ აღრესით: ВЪ ТИПИЛНІИ. ВЪ КОНТОРУ РЕДАКЦІИ ГРУЗИНСКОЙ ГАЗЕТЫ „ВРЕМЯ“, при типографіи Меликова и К-о.

შინაარსი:

მმართველობის განკარგულება — წესდება იმპერიის უმაღლესს და სუბალტერნარს სასწავლებლების მოწოდებათათვის. — ძალაქის ამბები. — მრისტიანობის გავრცელება საქართველოში. — რუსეთის ამბები. — პოლიტიკა. — მსახლეობა. — პოსტანტინოპოლი. — გერმანია. — საბერძნეთი. — ავსტრია. — ტელეგრაფები. — საქართველო. — ტერმინოლოგიური განცხადება.

მმართველობის განკარგულება.

შეადგენს ბრძანებას. ძალაქის ნამდვილობის სამართლებლობაში.

ინერის 22-სა 1869-სა, თბილისში. იმინებთან: მომრიგებელი მოსამართლე ზუგდიდის უფლისა ლეი-ნივეი იმავე ხარისხით მოგზაის უფლისა. მთა-ისის მომრიგებელი მოსამართლის თანამეფე აში-როვი ზუგდიდის მომრიგებელი მოსამართლე. თანამეფე სილხის უფლის მომრიგებელი მოსამართლისა ჩიქოვანი იმავე ხარისხით ნახი-ევანის უფლისა. უფლის თანამეფე მთაისის სამხედრო გუბერნატორის კანცლარის გაგებლისა მადარი რაქის უფლის მომრიგებელი მოსამართლის თანამეფე.

ინერის 24-სა 1869-სა, თბილისში. ხელმწიფე იმპერატორმა სექტემბრის 22-სა 1868 წელს უმაღლესად ინება დაჯილდოება წმ. მალაქის მე-4 ხარისხის ორდენით. თბილისის უმაღლესი პოლიცემ-ისტრისა ნადვარდნი სოვეტნიკი მელიქი — ბეგლარო-ვისა გამარჯვების გამო; ახალციხის უფლისა ნახი-ვისა, რომელიც ირისებდა კავლერის გარში, პოლიკო-ენიკის თაყაის რატი-შვილისა, და რაქის უფლისა ნახი-ვისა, ნადვარდნი სოვეტნიკისა თაყაის ჩიქოვანისა ცხრა წლის ნამსახურების გამო.

წესდება.

ივანეის უმაღლესს და სამხედროს სასწავლებლების კავკასიის მოწოდებათათვის
)
თავი II.

რიგის ჩარიცხვისა, გაგზავნისა და მიღებისა ძალაქისის მოწოდებათათვის.

§ 13 ბანწესება ძალაქისის მოწოდებათათვის უმაღლესს და სუბალტერნარს სასწავლებლებში დამოკიდებულია ძალაქისის ნამდვილობის პირდაპირს განხილვაზე და სიღარიბის გარდა დამოკიდებულია მათს ნიჭზე და ძალაქისის დაბალ და საშუალო სასწავლებლებში სწავლის წარმატებაზე; და ამისათვის მოწოდებათათვის ადგილის მოგზა სწავრობის შეცვლისათვის გზამკითხველს და არა სხვა ფრიგ. მუ-ერთ გვარათ გზამკითხველს გამოეცდნენ მოწოდებათათვის. შირა-ტისობა ეძლევა უღარიბესს, ნამდვილობის განხილვით.

§ 14, ძალაქისის მოწოდებათათვის და სტიპენდიით ჩარიცხვისათვის შეტანილი არა უფროდნენ შემოწმებული უნდა იყოს კანონიერის მოწოდებათათვის დედამისი ქონების ნაკლებობა სამსახურში მყოფთათვის ახლო მთავრობისაგან, სხვათათვის კი სამხედრო და სამოქალაქო გუბერნატორებისაგან.

§ 15. ის არები ძალაქისს აქეთ და იქითა გემნა-ზიის მოწოდებათათვის და ვისაც სურს სტიპენდიანტებში ჩარიცხვას კურსის შესრულების შემდეგ უნდა შეიტანებოდეს, და ვისაც ამისთანა სასწავლებელში უნდა შესვლა, საცა გემნაზიის სწავლა შესრულებული იქნა, ამათგან შეიტანება არა უფროდნენ. ამასთანავე პირველნი გემნაზიაში შესასვლელ დოკუმენტებს გარდა დაუმატებენ მხოლოდ ქონების ნაკლებობის მოწმობას; უკანასკნელნი კი ამ მოწმობის გარდა, მეტრიკის

*) თავი იხილე „დროების“ № 3-ში.

ძალაქის ამბები.

— შალაშის დუქში რომ ქურდობა და კაცის კვლა მოახდინეს, იმათი აზნაგები ცხრა დღე იმალდნენ, მაგრამ პოლიცემისტის მეტადინებოთი იპოვეს და დაიჭირეს; ესენი ამოწნენ: ერთი სიღნაღში მცხოვრები და მეორე საგარეულო. მრისე უსაქმოთ და უბი-ლითოთ სცხოვრებდნენ თბილისში. ბარდა ამისა ხალხის ხმა ამო აბრუნეს რაც შალაშის დუქში მოხდა. ის ორნივე კაზანში 1-ლი ნაწილის მომრიგებელი მოსამართლესთან გასაჩივრეთ.

— ინერის 23-ს, სლამოს 3-სათზე პოლიციაში მოიყვანეს გვერდში ხანჯლით დაჭრილი ქიზილბაშელი შარაჯ — აბდულა — ოღლი. ის დაუჭრია კიზილბაშელსე სადიდ — ზინალ — აბდულ — ოღლის, რომლისათვისაც პირველ შემოუჭრავს ჩხუბში სილა. დაშვავე გაგზავნილ მომრიგებელ მოსამართლესთან და დაჭრილი სამოქალაქო სამკურნალოში.

— ამავე რიცხს, ღამის 11 საათზე მოიყვანეს პოლიციაში 1-ს ნაწილში აგარეულო ნიკო ტოლუმა-შვიდი, რომელსაც მახსენა ფენი სრულებით არა აქვს. ის დაუჭრიათ ქურდობაზე, როდესაც კლიტე გაეტყვნა. ის კაცი ორჯერ კიდევ უფრო დაჭრილი იქნებოდა ფულუბის მოპარვის გამო.

— მეტეხის საყდრის დეკანოზმა გამოუცხადა პოლიცემ-ისტრისა, რომ თბილისის მცხოვრებმა ბიგო პეტრუ-ზომა, სომეხმა, გამოიპა იანერის 13-ს ღამე ზურნით ტურტლების ქუჩაზე და გასტყვა შუშა წმინდა ნინოს ხატისა, და თითონ ხატზე გახეობა, რომელიც არის დასვენებული მეტეხის საყდრისაგან. ამასთან ღამდღის სიტყვებითაც იხსენებდა. ამანავე არის დაჭრილი და მესამე ნაწილის მომრიგებელი მოსამართლესთან, რომელსაც გაუგზავნეს დაჭერილობით აღწერა ამა ამისა.

მრისტიანობის გავრცელება საქართველოში.

სინოდის ობერ-პროკურორის მართლ-მადიდებელთ სარწმუნოების უწყების 1867 წლის ანგარიში არის მოხსენებული ქრისტიანობის გავრცელებაზე საქართველოში: „ლიდი წარმატება ჰქონდა ქრისტიანობას 1867 წელს საქართველოში. მამადიანის სარწმუნოებისამ მიიღო ქრისტიანობა 2,875; წარმართმა 876 სულმა კაცმა და ქალმა უმეტეს-სათ შესანიშნავათ მოინათლნენ ატხაზეთში. 1867 წელს იანერის 7-სა, 15-სა და 17 ადგი-ლობრივ სამღვდლოების სარწმუნოების და-

რიგების შემდეგ, სოფლებში, ჩაბალურხეს, ხეატს, ლინს, ჩუბურხეს, ზენდრუფს, 81 სული კაცი და ქალი მოინათლნენ; შემდეგ თებერვლის 18-დგან 28-დის მოინათლნენ შემდეგი სოფლების მცხოვრებნი შერლუხისა, მუგუზურხისა, ჩაბალურხისა, ღურუშისა, არხისა, მსვეთისა, ქულაბურხისა და აცისა 609 სული კაცი და ქალი.

უფალო რამდამტორო!

როდესაც პეტერბურგში ცოტადნათ შესანიშნავი რამ მოხდება, მე ხშირათ მომა-გონდება თქვენი გაზეთის მკითხველები და გულით მსურს მოგწეროთ ხოლმე, მაგრამ უბედურება ის არის, რომ მეძნელდება სალა-პარაკო საგნების ამოჩივება. „დროებას“ ჰყავს სხვა და სხვა გვარი მკითხველები, (რომლების სია არ იქნებოდა ურიგო). ბევრი იმათგან განათლებულია, ან ახლოა განათლების გზაზე; ბევრმა ქართული წერა-კითხვის მეტი არა იცისრა. რადგანაც წასულს წელს უცნობ უსმენელ (ამ უკანასკნელ პირებთათვის) სიტყვიერებით შემოსილი ფილოსოფიური სტა-ტიები *) იბეჭდებოდა, მაშ „დროებას“ უფრო განათლებული მკითხველები უნდა ჰყვანდეს მხედველობაში. თუმცა სამეცნიერო აკადემიის წლიური აკტი, რაზედაც მე ახლა მსურს ვსთქვა რაოდენიმე სიტყვა, მოითხოვს მეცნიერულ „ჩაღრმავებას შინაარსში“, მაგრამ ამას ისევე უბრალო მოთხოვითი აწერა ემაჯობინე, უფრო ამისთვის, რომ დიდი ინტერესი არ ექნება ჩვენის მკითხველებისათვის, რაც უნდა განათლებული, მეძნელობის მოყვარენი იყე-ნენ.

„ისმენდი, მიეც გონება...“

ბასული წლის 29-ს დეკემბერს, თორმეტ საათზე, მასილიევის კუნძულზე, ნევის პირათ, სამეცნიერო აკადემიის მისავალთან იყო (ახა-ლი გრამატიკები იტყვიან იყენენ გამწვრივებული კარტები და დიდ-დიდ სამეცნიერო აკადემიის კარტებში ძლიერ შედიოდა ხალხი. (უკარაოთ ზოგიერთნი, ეგონებ, ხალხს იტყვიან გლეხე-ზზე, და ამ გვარ კაცებზე, ესენი კი იყენენ მეცნიერების მოკამყანენი და ბრწყინვალენი).

წარმოიდგინეთ სამეცნიერო აკადემიის წინ დიდი და როგორც პუშკინი იტყვის „გრა-ნიტით შემოსილი“ ნევა, ახლა ამ ზამთარში ისე გაყინული, რომ ზედ ცხენებს დაქანებენ და აგერ-ეგერ მორთულია ყვავილებით სასრი-ალო, საესე ყმარწვილი ქალებით და კაცებით... ზალმა პეტრე პირველის ძეგლი, რომელიც დიდის სასოებით დაჰყურებს ნევის და რომე-ლსაც გამოუფერილი აქვს მამაცურად ხელი სამეცნიერო აკადემიისკენ, თითქო ბრძანებს: „ღამეილდდი, დაუმორჩილდი ერთობ მკა-ცრო და აუტანლო ბუნებაე კაცის მეცნიე-რებას!... წარმოიდგინეთ ადმირალტისტეო თაეისის ბაირალებით, ზარბაზნით, რომელიც თითქოს ეს არის დიდის ვაებით გასტყვრა...

*) „ზონებით, ზნობით და ესტეტური გახსნა“, რომლის შესახებ სხვათა შორის შეგვეძლო ბევრი „კი-თხეა აღვეყრა“, მაგრამ იქნება უ. ავტორმა ა. წე-რეთელსაგით ჩიხი გაუტეხოს „დროებას“ მაშინ როდესაც ეს ჩვენთვის ძლიერ საყვანი იქნება...

და გამოდგომით ხალხი შედის და შედის უშეცდომოდ მცნებების დარღვევაში. თუ კიდეც ამას დაუმატებოდა ჩვეულებრივი რაღაც ბუტბუტი დიდი ქალაქისა და რადგანაც კვირადღე არის, ზარების რაკარუკი გაღმა გამოდგომით, მაშინ სურათი შეიქმნება სრული და ნამდვილი. —

აბა, აწ ჩვენც შევიდეთ ამ მცნებების დარღვევაში და მიმოვიხილოთ ძეგლები, სურათები, ზაღები, ვიდრე ყველა მცნებები და ბრწყინვალენი მობრძანდებოდნენ.

აი, დიდი ზაღის მარცხნივ შემოსილია ერთი ოთახი დიდ-დიდის სურათებით; აგერ პრეზიდენტი: ბეზბოროდო, შუვალოვი, სუმა-როკოვი, ლერჟაინი, ლომონოსოვი, პრილო-ვი, საწყალი ზოგოლიც... და სხვები, რომელთაც რითიმე გამოუჩენიათ თავი საზოგადოებაში. ნეტარ არის სუფევა თქვენი, გმირო, განისვენეთ წილთა შეფლისათა, ვითარცა ათორმეტნი მოციქულნი. . . .

მარცხნივ ოთახში ჰქონია გოგრაფიული კარტები. აქაშებზე და სტოლებზე დგას სხვა და სხვა გვარი გლობუსები; აქ ერთი დიდი შკაფი საფეხა ახალ-ახალის ხუთ ექვს ტომებიანის წიგნებით სხვა და სხვა მწერლებისა, რომელთაც შეუძლიან თხუთმეტი სხვა და დასწერონ, ოღონდ თქვენ ქალაქი და მე-ლანი ნუ გშურთ, თუნდა ა-ნზე, თუნდა ბ-ნზე, თუნდა იმაზე, თუ რა მნიშვნელობა ჰქონდა ძველთა რომელსამე სიტყვას, რაზედაც გენბავს, იმაზედ დაიწყებენ და გამოაფენენ წინა დადებას წინადადებაზე, აღძრვენ კითხვას კითხვაზე, ერთის სიტყვით, დაუშრობელნი წყარონი არიან. ამგვარ ნაყოფიერებას ახლა ნამეტანად რუსეთში და ბერმანიაში დიდი მნიშვნელობა აქვს, ასე რომ შეიძლება როდისმე თხზულების ტომების რიცხვი მიიღონ კაცის განიერების შესატყობლათ, ან კიფიერებით აღნიშნონ, როგორც როტოზებს ჰქონიათ. . . .

მაგრამ ამებს თუ ახლა თავი არ დაეანებე და არ დაეწყე აქტზე ლაპარაკი, შენი მტერია, მკითხველი მეც შემწამებს ერთობ უბრალო მეტყველებას.

ის არის ყველანი მობრძანდნენ შემოსილნი ჯვრებით, ლენტებით და სხვებით... შესანიშნავათ შემოსილნი მწევრები. მსენი სუფედენ პეტრე პირველის სურათის მარჯვნივ და მარცხნივ დიდ-დიდ სტოლებზე გარს შემომსხდარნი. შუაში, სურათის წინ, ისხდნენ აკადემიის პრეზიდენტი და იმისი თანაშემწე; იმათ პირდაპირ სხვა და სხვა გვარის ღირსების შესაფერათ გაწყობილი სკამებზე იჯდა პუბლიკა.

პირველი საათი შესრულდა და სეკრეტარმა შესვლოვსკიმ დაიწყო ანგარიშის კითხვა, თუ რა გაუკეთებიათ მცნებებს 1868-ში. ამ დროს მოხდა მიტროპოლიტი, სეკრეტარმა კითხვას თავი დაანება, ყველანი ადგნენ და თვითნებლათ მიიწიეს მიტროპოლიტისკენ ხელზე სამთხვევათ, მაგრამ ბევრს არ ღირსებია კურთხევა, რადგანაც მიტროპოლიტი მაშინვე მიიწიეს პირველ რიგში. ანგარიშის კითხვა დიდხანს გაგრძელდა, რადგანაც უ. მესელოვსკიმ მოიხსენა ყველა შესანიშნავი და მიცვლებულნი მცნებები. შეარავის უწინდელი და ახალი პრემიის განკარგულების შემდეგ წარმოადგინა ბუნებითი და მატერიალის განყოფილების შრომა, რომელშიაც უფრო დედა წლი მიუღიათ გარეშე პირთ: პროფესორებს ზრუბერს, მენიკოვს, საიგის და სხვებს.

რუსული ენის და ლიტერატურის განყოფილებას შრომის ანგარიში წაიკითხა აკადემიკოსმა ნიკიტენკომ. ამ ანგარიშიდან სჩანს, რომ უ. უ. მცნებებს ბევრი უშრომიათ ღერჟაინის, პრილოვის და ლომონოსოვის ბარათების შეკრებაზე და კიდევაც შეუდგენიათ რაოდენიმე ტომი განსაკუთრებით ღერჟაინის შესახებ. თუ კი ვისთვისამე რამ უთქვამს, ან მიუწერია ღერჟაინის, ან ვისმე ვისმესათვის იმის შესახებ, სულ ყველას, ნიკიტენკოს აზრით,

დიდი მნიშვნელობა აქვს და „ახალ სინათლეს მოჰქონს რუსულ ლიტერატურას“.

შემდეგ ამ ორის ანგარიშისა მოსკოვის ბრძენი, აკადემიკოსი პოგოდინი წამოაღდა და დაიწყო კაუდრიდამ კითხვა „ერთი თავის ისტორიიდან შესახებ თათრების შემოსევისა რუსეთში მე-13 საუკუნეში“.

ის პოგოდინი გახლავს ის, რომელზედაც დიდი ოხუნჯობა იყო ამას წინეთ ლიტერატურაში, რომელსაც ქოსტომაროვმა (დისპუტზე), ლობოლიუბოვმა და სხვებმა (ჟურნალებში) დაუბრკიეს იმისი მოსკოური ძველებური აზრების უსაფუძვლობა. ახლა, რადგანაც სხვა დროა შეიქნა, მცნებებმა ინება გამოსვლა ასბარესზე. ახლა არათუ პოგოდინმა საზოგადოთ ახალ გაზღობამაც მოჰმართა პეტერბურგს, მაგრამ ამის მიზეზები ჯერ არა სჩანს ნამდვილათ *). შესანიშნავი და ახალი რამე ქვემარტება არა უთქვამსარა უ. პოგოდინს თავის სტატიაში, ის ამტკიცებდა, რომ რუსების ბრალი არ იყო ძალკაში ომის წაგება, რადგანაც პოლოცებმა უმტყუნა რუსებსა... მაგრამ მოსკოვის ბრძენმა ისეთი კილოთი, ალევარიულთ და მჭევრმეტყველობით წაიკითხა, რომ ბევრი პატრიოტები მოიყვანა აღტაცებაში... ნამეტანათ შესანიშნავი ის იყო, როდესაც ბრძენმა განსაკუთრებით შემოცრეცილი სიტყვებით შეჰყურა ბოლოს: „მაშინ როდესაც თათრებმა ააოხრეს რუსეთი, ყველანი გულ გატახილნი იყვნენ და არავის არა ჰქონდა იმედი, თუ გადაურჩებოდნენ ჩაყლაპვას, მაგრამ (აქ პაუზა), 1) გვიხსნა და გვიხსნის ჩვენ ხალხი, ხალხი გონიერი, მუშა, ერთგული, ღვთის მოყვარე... 2) გვიხსნა და გვიხსნის ჩვენ ენა, — მშვენიერი, მდიდარი მახეილი... 3) გვიხსნა და გვიხსნის ჩვენ მიწა — ტერიტორია — დიდი, მდიდარი, ნაყოფიერი... 4) გვიხსნა და გვიხსნის ჩვენ რჯული — წმინდა, მართლმადიდებელი, მტკიცე... აი, ოთხი ელემენტი, რაზედაც იდგა, დგას და იდგება მტრიდამ შეურყეველი ჩვენი სახელმწიფო.“

ამ სიტყვების შემდეგ. . . . ყველამ დაიწყეს ტაშის კრა. მართის სიტყვით მოსკოვის ბრძენმა გაიმარჯვა თილისმურის სიტყვებით! აგრე გათავდა სამეცნიერო აკადემიის წლიური აქტი. ამბობენ უ. პოგოდინი ბევრამ მიიწვია სადილზე და ერთ ორ ადგილზე კიდევ უნდათ წააკითხონო.

მ. ბებ — შეილი.

პოლიტიკა.

ოსმალეთი.

ქოსტანბინოპოლი, 10 იანვარს. აქაური გაზეთები გეცნობებენ, რომ ზრანციის ძალსული შაჰპაზო ამ უკანასკნელს ჟამს ძალიან ცდილობდა ძანდაში, რომ სრულყოფით დაშვებულყოფიყო ეს კუნძული. ის აზივნებდა საბერძნეთის წინააღმდეგობებს და იქაურს ხალხს აიძულებდა, თუ დასცხრებით, კუნძულს მიეცემა თავისუფლება. ამისთანა მოქმედებაზე ძალიან ჯავრობენ საბერძნეთის პატრიოტები. — მოზართ-ფაშამ განკარგულება მოახდინა, რომ დამოუკიდებელი ძანდიდან გადაიყვანოს სირის ქალაქში კი არა, იმის მახლობლათ, საბო მილის სიშორეზე, რადგან ეშინიან აღრეულობისა ამა ქალაქში. მესალაში ოსმალეთის ჯარის უფროსმა აბდულ-კერიმ-ფაშამ მოახსენა მთავრობას, რომ საზღვარზე საბერძნეთის ჯარი გროვდება და კუნძულზე სიმაგრეებსაც აკეთებენო. ის ითხოვს ნემსიანს თოფებს და ჯარის მომ-

*) თუმცა ერთი ახალგაზდა მოსკოველი ბრძენი ამბობს: პეტერბურგში ცხოვრებენო ელონდუმები და მიიღებიანო სხვებს.

ტებასაც. პორტამ სისწრაფით აღუსრულა ეს თხოვნა. — ბელგრადელი გაზეთის სიტყვით ალბანიაში ოსმალები შეზღოვნენ ქრისტიანებსა და სამოცი კაცი მომკვდარა. — ბოლგარიის გენერალ-გუბერნატორი საბრი-ფაშა იმავე თანამდებობაზე გადაუყვანიათ ადრიანოპოლში. იმის ალაგზე დაუწინავეთ ბოზნიის გენერალ-გუბერნატორი ოსმან-ფაშა.

გერმანია.

11 იანვარს. აქ ხმა დაყარეს, რომ ანგლია მოილი თავისი ძალით ეხმარება პორტასა (ოსმალეთს) და საშუალებების ზღვის ფლოტის აღმირალის პეჯეტისათვის ბრძანება მიუცია, რომ ღარდენელში დადგეს ზღვის მხვერავითა. — რუმუკში ელიან ათი ათას ოსმალეთის ჯარს, რომელიც უნდა დაბინავდეს რუმინიის საზღვრებზე. მესალაშიაც კარგათ ბლომათ გაუგზავნიან ჯარი და არტილერია. პორტა ჰგზავნის პარიჟს სადი-ფაშას, რომ იმდენი ფული ისესხოს, რამდენიც საჭირო იქნება ომიანობისათვის. — ათინიდანაც გეცნობებენ, რომ საბერძნეთის მთავრობაც იარაღდება. საკაროლო რესკრიპტით ბრძანება გაუციათ, რომ ოცდა თვრამეტი ბატალიონი ქვეითი ჯარი მოამზადონ. მითო ბატალიონში 650 კაცი უნდა იყოს. და ამას გარდა საკაროლო გეარდიის რაზმი ორი ათასი კაცი. მთავრობას უნდა, რომ ათინის ბანკიდან ისესხოს ორმოცი მილიონი დრახმი; აგრეთვე კერძობით შესაწირავიც ბევრი შემოდის ფულათ.

საბერძნეთი.

— ოსმალეთის ხომალდით მოიყვანეს სირაში მოხუცებული პეტროპოლსკი და 850 ეოლონტერი ძანდიდგან. პეტროპოლსკი ყველაზე მხნე და მამაცი მეომარია და ამისთვის ყველას გაუკვირდა იმისი მოსვლა სირაში საუკეთესო ჯარითა. მერავინ მიხვდარა, უომრად რისთვის დაბრუნებულა ასე ჩქარა. არავის სჯერა, რომ პეტროპოლსკს შესძლებოდა ამ ათასი მამაცი კაცის ისე დამოკრძალება, რომ თოფის გაუსრულებლად მობრუნებულიყვნენ იქიდან, სადაც საომრათ წასულან. — რომელთაც უფრო გაეგებათ ამა საქმისა, ისინი მოელიან, რომ ახლა უფრო ბევრი კაცი თავ გაშვებებით შეუდგება საქმეს, რომ მოხუცებული მეომარის დაბრუნებით წაგებული საქმე ისევ გამოიბრუნონო.

როგორც შეტყობილი გეაქვს საბერძნეთში დიდს მზადებაში არიან, რომ მხარე გაამაგრონ ყოვლის ღონისძიებით. ასი მილიონი დრახმის სასესხებლათ რომ კანონი დასდეს, იმის ასრულებას შეუდგნენ. შევლგან გაიხსნა კამისიები ფულის მოსაგროვებლათ და ვისაც რამდენი შეუძლიან, ცდილობს იმდენი შესწიროს მამულის დასაცველათ. სხვა ქვეყნებში მცხოვრებმა ჰელიონის მდიდრებმა დიდი ფული შესწირეს მთავრობას: ყველგან სულმოზრდავით მოქმედებენ. საომრათ მომზადება წინ მიდის. მთელ-ყურის, მიუპარობელი არაფერი არ დარჩენილა, არც ხმელეთის ჯარი და არც ფლოტი; ომი მიუცილებლათ მოხდება, თუ კონფერენციამ ვერაფრით დააბოლოვა ოსმალეთისა და საბერძნეთის შუამტყდარი უკმაყოფილება. მოლონტერების დრუჟინებს აწყობენ. ისინი უნდა იყვნენ ოცდა ათ ბატალიონადის და თითო ბატალიონში ხუთას ხუთასი კაცი უნდა იყოს. მსდრუჟინები ოცი დღის განმავლობაში უსათუოდ უნდა მომზადდნენ. მითქმის მთელი საბერძნეთის ჯარი მიყვანილია ოსმალეთის საზღვრებზე და სიმხნით შრომობენ, რომ სუსტი ადგილები გაამაგრონ. შევლაფერიდგან სჩანს, რომ ერთი ზარბაზნის გასროლის მეტი არ უნდა, მაშინვე საბერძნეთის ჯარი შევარდება მპირში და მესალაში, სადაც ოსმალებს ოცდახუთი ათასი ჯარის კაცის მეტი არა ჰყავთ.

ამ ამბებს ესეც უნდა დაუმატოთ, რომ ლლიონის მთავრობამ იონის კუნძულებზედაც სამხედრო განკარგულება მოახდინა. პორტაში რომ საბერძნეთის ჯარი იდგა, იმის ნახევარი წამოიყვანეს საბერძნეთს, რომ აკარანის მხვერავს კორპუსს მიჰმატონ. ამ სახით კუნძულზე მხოლოდ სამასი გაწყობილი ჯარის კაცი დარჩება და ხუთასი კაცი სანაციონალო გეარდიის ჯარისა.

27 დეკემბრს. პორტაში დაიწყეს ახალი რეკრუტის მოგროვება, რადგან დააწყეს, რომ ამ კუნძულზე ორჯერ მომეტებული რეკრუტი უნდა გამოიყვანონ, ვიდრე ჩვეულებრივ ყოფილა; ამისთვის ამ ახალ სალდათებისაგან ცხრაასი კაცი შესდგება. ამას გარდა მთავრობა ცდილობს სალდათის გამოყვანა დაშუროს 1869 წლისათვის.

ათინა. ათინის გაზეთები გეცნობებენ, თუ როგორ დაჰნებებია პეტროპოლსკი თავის ჯარითა ოსმალებს. ოსმალეთის ფაშის განკარგულებით ოცდა ათი შეიარაღებული კაცი, ომში დაქვრილი უნდა ჩამოეხრჩოთ, მაგრამ შრანციის ელჩის შუამავლობით აპატიეს იმ პირობით, რომ პეტროპოლსკმა თავის ახსნაგებით იარაღი დაჰყაროს. რაკი დაინახა პეტროპოლსკმა, რომ თავის თანამემამულეებს ევროპურით ვერ დაიფარავს, მიიქცა შრანციის კონსულთან პირობის დასადებლათ, რომლის ძალითაც იმას და იმის ჯარს იარაღი უნდა დაედო. მაგრამ ვიდრე პასუხს მიიღებდა ოსმალეთის ჯარი გარს შემოერტყა და მაშინ კი ყოვლის უარის უთქმელათ დანებდა იმათ.

— კონფერენციის მოქმედებაზე ერთი ფრანკოზული გაზეთი აი რას მოგვითხრობს: „ჰელიონის ელჩი ზოიფიეს კონფერენციაში თავის აზრის წარმოსატქმელათ და იმან წაიკითხა იქ ძალიან მხნე სიტყვებით დაწერილი ნოტა, სადაც ეწინააღმდეგებოდა კონფერენციას, რომელმაც შეუფერებელი ალაგი დაუწინა იქ საბერძნეთს და შეუფერებელი ხმა მისცა იმის წარმომადგენელს. ჰელიონის (საბერძნეთის) ელჩმა რანგაბემ წარმოსთქვა: ბევრი დავიდარაბა არ უნდა მაგ საქმესო. მოლაპარაკება დაინიშნა ოსმალეთისა და საბერძნეთის შედეგების გამო ერთმანეთთან. სამართალი ითხოვს, ეს ორი სახელმწიფო ან თანასწორი სიმაართლით მიიწვიონ და ან არც ერთს იმათგანს ალაგი არ მისცეთ კონფერენციაში. ოსმალეთთან თავის საქმეში თვითონვე მოსამართლეთ ვერ დაჯდება. იქნება სთქვან, რომ პორტა იმიტომ არის მოწვეული, რომ პარიჟის მორიგებაში იმას ხელი უწერიაო, როგორც უმთავრესს სახელმწიფოსა. მაგრამ რანგაბეს აზრით, ახლანდელს დავასა და პარიჟის მორიგებას არაფერი კავშირი არა აქვს ერთმანეთთანო. ან იქნება პორტასთვის მიგიციათ იმის შესაფერი ალაგი, იმიტომ რომ ის დიდი სახელმწიფოა. მაგრამ სამართალი დიდსა და პატარას არ გარჩევსო. თუ კონფერენცია საბერძნეთის ელჩის თხოვნას არ დააკმაყოფილებს, იმას თავის მთავრობისაგან აქვს ნაბძანები კონფერენციაში აღარ დაესწროსო.“

წაიკითხა რა რანგაბემ ეს პროტესტი გაეცა კონფერენციიდან ხოლო კონფერენციამ მეორე სხდომადის გადასდვა თავისი გადაწყვეტილების წართქმა.

ამსტრია.

3 იანვარს. ლონდონის სამინისტრო გაზეთის სიტყვით აესტრიის ელჩმა პრუსიის ხელმწიფის კარზე მყოფმა მიმწვენმა გაუგზავნა თავის მთავრობას დეპეშა, სადაც თითქმის ელჩი სწერდეს, რომ გრაფს ბი-სმარკს უნდა, რომ სთხოვოს აესტრიის მთავრობასა გრაფის ბეისტის დათხოვნა სამსახურიდგანო. ბერმანის კავშირის კანცლერი რაცხს საჭიროდ ბეისტის დათხოვნასა აესტრიასა და პრუსიის შუა მეგობრობის განგრძობისთვისაო. თუ გრაფი ბეისტი დარჩება თავის ალაგზე, ამ ორს სახელმწიფოს შუა

დიპლომატური ურთიერთობა შესწავლავდა და ეს გახდებოდა ამის გამოცხადების მიზეზთაათ.

ბ ე ლ ე მ ბ რ ა მ მ მ მ ი.

(თფილისში მიღებული)

პეტარბურგი, 22 იანვარი. ნიკოშიცის მახლობლათ მსმალეთსა და ჩერნოგორელებს შუა მოხდა ბრძოლა. სამოცი კაცი მოკვდარა და ას სამოცი დაჭრილა.

ხმა დაყარეს, ვითომ პაპა ავთ გამხდარაო.

პეტარბურგი, 23 იანვარი. მთავრობის მხრივ გეცნობენ, რომ პარიკის კონფერენციის პროტოკოლი მიუღია საბერძნეთის კაროლსა და უარი უთქვამს სამინისტროსა, რომელიც გამოსულა სამსახურიდან.

ალკირში არაბები ამდგარან.

პეტარბურგი, 24 იანვარი. ზანავერის სტუდენტს უნდოდა ბისმარკის მოკვლა.

ალკირში, რომ არაბები ამდგარან—დაუმორჩილებიან.

იანვრის 26-სა, პეტერბურგიდან.

კოსტანტინოპოლი. სომეხთა პატრიარქი და ეპისკოპოზი მსმალეთმა დათხოვა თანამდებობიდან.

ათინა. აქ არის დიდი არეულობა.

იანვრის, 27-სა.

სამინისტრო შესდგა და დაიფიცა. თავს მჯდომარედ არის—მინისტრი ზაიმისი. უცხო ქვეყნების საქმის მინისტრად—დემიანნი.

იანვრის 27-ს ელიან კონფერენციის შეყრილობასა.

იანვრის, 27-სა.

ლონდონის დილის ფოშტა გეცნობებს, რომ საბერძნეთის კაროლი აპირებს ტახტის თავის დანებებას და ემზადება წასასვლელათ, თუ მალე არ დათანხმდებიან სახელმწიფოთნ იმ პირობებზე, რომელიც მიუწერია სხვა ქვეყნების სახელმწიფოებთან.

საქართველო.

აქ უნდა მოვიხსენიოთ ზოგიერთი ტომი მცირე-აზიისა. იმათი მიზილები და ლიზილები სცხოვრებდნენ ერთი მეორეს მეზობლათ ჩრდილო-აღმოსავლეთის ნაწილში. იმათ სამის მხრით შემოზღუდვდა პროპანტილი ანუ მარმარილოს ზღვა, ჰელესპონტი და მეგის ზღვა. სტრაბონი ორივე ამ ტომს ფრიგიელებათ უწოდებს. ჩვეულებისამებრ სხვა და სხვა ფრიგიელების ტომთა იმათ ჰქონდათ საერთო ტაძარი. აქვე ერთს ადგოს პარეელთ დაერქო აზია და აქედამ ჯერ მცირე-აზიაზე გავრცელდა, მასუკან მტელს აზიაზე¹⁾. პროპანტილისა და პონტის ჩრდილოეთით მივიანი უჩვენებს სხვა ფრიგიელს ტომს-ბითინელებს, რომელნიც ზღვის პირათ დიდს სამფლობელოს შეადგენდნენ. ძველი თქმულება, ვითომც იმათი გადმოსახლება ბოსფორს იქილამ მცირე-აზიაში მოხდა შემდეგ ტროადის დარღვევისა. ჰომეროს დროს იმათი ადგილი ჯერ მიზიელებს და ფრიგიელებს ებყრათ. მეთ ფრიგიელები ბითინელების შტო იყვნენ. ჰეროდოტის სიტყვებით ვიდრე ფრიგიელები მეროპაში მკვიდრობდნენ, ისინი ბრიგებათ იწოდებოდნენ; როდესაც მცირე-აზიაში გადმოსახლდნენ მაშინ ფრიგიელებათ დაირქვნენ. მგვიტელების აზრით ფრიგიელები შეადგენდნენ ყველა ტომებზე უძველესს ტომს. არც ერთი ტომი არ იყო ისე გავრცელებული მცირე-აზიაში, როგორც ფრი-

გიელები. ისინი იყვნენ გაბნეულნი შუა-აღმოსავლეთში, პალისის მდინარემდე და შემდეგ სამფლობელოს შეადგენდნენ. ფრიგიელების ენა ამტკიცებს იმათ ინდო-ევროპიულს შთამომავლობას: იმათი სიტყვები, იმათი გრამატიკული ფორმები იპოვება ბერძნულში, ძველ-ლათინურში, ტეტრანურში, სომხურში. იმათ მცირე-აზიაში აღმოაჩინეს წარმატება განათლებაში, რომელიც მიიღეს სემიტელებისაგან, პაპადოკელის სირიელებისაგან და შემდეგ გადასცეს თავიანთ მონათესავე-ელლინებს. ფრიგიელებისავე შტო იყვნენ სომხები. ამათ ინდო-ევროპიულს მოდგმაში სენ-მარტენს ეჭვი არა აქვს. სხვათა შორის იმას საბუთათ მოჰყავს სიტყვები ჰეროდოტისა, რომელიც ამბობს, რომ სპარსეთის სპაში სომხები ფრიგიელთ იყვნენ ჩამოყალიბდნენ. იმ.თ კოლონიას შეადგენდნენ. სომხები სულ-ძველათ ასკანელბათ თურმე იწოდებოდნენ. მს სახელი როგორათაც ფრიგიელებში იყო გავრცელებული, აგრეთვე იყო ხმარებაში ბერძანის ტომებში და თვით საშუალო-აზიის სკითებში. ბითინიაში ასკანია ერქვა ქალაქს, თემს, ტბას და მდინარეს. მეთ სომხური ენის სიტყვები და გრამატიკის აგებულება, როგორც ზემოთ მოვიხსენეთ, ფრიგიულია.

შველა ტომებში შესანიშნავნი იყვნენ პელაზგები. მართალია იმათი სახელი ძველათვე ამოიფხვრა, მაგრამ იმათი თქმულება და მიმოლოგია იმათ შთამომავლებში-ელლინებში დარჩა. ამ თქმულებაში ზოგიერთი თვით ჩვენ ქართველების შთამომავლობას შეეხება. როდესაც პელაზგებს საშუალო-აზიით ურალი გადმოუვლიათ, მაშინ იმათ პირველი ბინადრობა დაუდევით ძველზიის ჩრდილოეთით. აქ ისინი წოდებულან აზიებათ, ესენი ამას წინათაც მოვიხსენეთ. პელაზგების მიმოლოგია იმათ საერთო წინაპრათ უჩვენებს იაფეტს, რომელიც ძველზიაში სცხოვრებდა. იაფეტისა და აზიის შვილი პრომეთე ძველზიის ქედზე თურმე იყო მიღურსმული. აქვე სცხოვრებდა პრომეთის შვილი და ძლიერის მამა დეკალიონი. მიდრე პელაზგები ძლიერად-ში მიგრაციებდნენ იმათი მოგზაურობა პონტის ჩრდილოეთით ყოფილა. მცირე-აზიაში პელაზგებს დაუჭერიათ სხვა და სხვა ადგილები დასავლეთის მხრივ²⁾.

პელაზგებისავე გარდამოცემა გამოგვიხატავს ყოფა-ცხოვრებას და საქმეებს ძველის გმირებისას, ესე იგი, ბელლეროფონისას, მეზეისას, ჰერკულესისას და არგონავტებისას. ამ მითში განსაკუთრებით ყურადღება უნდა მივაქციოთ ამჟონებს. ამჟონებს გამოგვიხატვენ მეომარ დედა-კაცებათ, რომელნიც მკვიდრობდნენ მერმიდონის ბასეინში. იმათ ჰქონდათ სამი ქალაქი: მემისყური, ლაკსტია და ხადესია. იმათე თურმე დაუფუძნებიათ მეფის თავისის ტაძრით, ძემესი და სმირნა. ამ მითის ნაამბი ამჟონებზე. ის ამ სახით წარმოგვიდგენს ინდო-ევროპიულს ტომს-სკითებს, რომელთაც ძველზია გადმოუვლიათ და მცირე-აზიაში დასახლებულან, მაშინდამ მოყოლებული ჰალესის მდინარემდე. იმათ ჩვეულებათ ჰქონიათ, რომ დედაკაცები თავის ქმრებს ბრძოლაში და ნადირობაში არა ჰშორებოდნენ, ცხენოსნობაში და შვილ-ისრის ხმარებაში კარგათ დახელოვნებულნი იყვნენ. აქედამ წარმოსდგა თქმულება ამჟონებზე³⁾.

იმ სივრცეზე, რომელიც ამჟონებს ანუ სკითებს ეჭირათ, იგივე მითი უჩვენებს ქართველ ტომს, რომელსაც უწოდებს ტიბარელებათ, მოსუნებებათ, მაკრონებათ. პელაზგების ტიბარელები მოსესა და წინასწარ-მეტყველების გამოხატულებით არიან ტუბალები, მოსუნებები—მოსხები ანუ მესხები⁴⁾. მაკრონები არიან ქანები⁵⁾. ჩვენ შემდეგაც გვე-

ქნება ამ საგანზე საუბარი; ამისთვის აქ არ ვაერცვლებთ სიტყვას. საჭიროთ ეხადით მხოლოდ დაურთოთ, რომ ძველის ელინების მწერლების აზრით ჩვენი ტომი სკითის მოდგმის ტომია, ესე იგი ინდო-ევროპიულის შთამომავლობისა. სკითებათვე იხსენიებან ალაზიონელები, რომელნიც ბინადრობდნენ ალაზნის მდინარეზე, ახლანდელს ქანეთში⁶⁾.

სემიტები ანუ არამელები მცირე-აზიაში თუმცა ადგილ-ადგილ ერთმანეთში არეულები იყვნენ, მაგრამ საზოგადოთ ცალკე სცხოვრებდნენ. იმათი სახელი არამი, არამიელი წარმოსდგა ებრაულის არამი-ილამ, რომელიც ჰნიშნავს მთას, მთიანს ადგილს. მს სახელი ძველს დროებში მისთვის მცირე-აზიის აღმოსავლეთს ნაწილს და საშუალო-მიწის ზღვის მოსაზღვრე თემებს მფრატამდე და ტიგრამდე. არამიას საზღვრათ ჰქონდა თავისი მთა. არამილამ წარმოსდგა თვით სომხების სახელწოდება არმენი, არმენია, რადგანაც ესენი არამელების მოსაზღვრენი იყვნენ. არამი-ელლებში შესანიშნავნი არიან: კაპადოკიელები, რომელნიც მკვიდრობდნენ ზღვის პირათ, მთიანს ადგილებში, მფრატსა და ტიგრს შუა. მრისტეს შობის წინ მერვე საუკ. ასირიელებმა დაამყარეს თავისი უფლება და თვით ახელი კაპადოკიელებში, რომელნიც იმათი მონათესაენი იყვნენ. ალექსანდრე მაკედონიელის შემდეგ ბერძნულმა ენამ განდევნა კაპადოკილამ სირიული ენა. შემდეგ სპარსები უწოდდნენ ამ ადგილს კაპადოკიათ, ბერძნები სირიათ, რომაელები კი პაპადოკიის ზღვის პირს მარეს პონტის კაპადოკიათ. მეორე სახელწოდანი ტომი იყო კილიკელები, რომელთაც კაპადოკიის მხრით საზღვრავდა მთა. კილიკელები, კაპადოკიელები და სამხრეთის სირიელები ერთს ენას ლაპარაკობდნენ. მიდიელებისა და ასირიელების ბძენ-ბლობას ქვეშ ორივე ეს ტომი ერთ თემათ იყო შეერთებული. ახლა კილიკიაში ფლობს სომხური ენა, რომელიც აქ მრისტეს შობის შემდეგ მეთერთმეტე საუკ. გავრცელდა. მესამე არამიელი ტომი ღირის ყურადღებისა იყო კარიელები ესენი ბინადრობდნენ მცირე-აზიის სამხრეთით. ძარია ძველათ იწოდებოდა შინიკი. მს სახელი დარჩა შემდეგაც: რომაელების დროს როდოსის კუნძულის მახლობლათ ერთადგილს ერქვა შინიკე. მეთ ნაწილი კარიელებისა ფინიკიურს ენას ხმარობდა. საზოგადოთ უნდა ვთქვათ, რომ მცირე-აზიაში ფინიკიელებმა თავისი კვალი სხვა და სხვა ადგილში დასტოვეს: ნაწილი ლიზიისა იწოდებოდა შინიკი. როდოსი და სხვა საშუალო-მიწის ზღვის კუნძულები იმათგან იყო კოლონიებათ დაფუძნებული. ჩვენ პირველს სტატიას მოვიხსენიებთ, რომ პირველი ცნობები იმ ადგილებზე, სადაც ფინიკიელებს მსვლელობა და აღებ-მიცემობა ჰქონიათ, იმათგან არის შეკრებილი. ისიც ვთქვით, რომ ბერძნები დიდათ არიან არამიელებისაგან დავლებულნი, რადგანაც იმათგან მიუღიათ თავდა პირველათ სწავლა—ხელოვნება. ამაზე სიტყვას აღარ ვაერცვლებთ⁷⁾.

ამითი ვათავებთ მცირე-აზიის ძველის ტომების მიმოხილვას. ახლა ჩვენ პატარა ხნით მეროპაში უნდა გადავიდეთ და იქილამ ელინების უკანასკნელს კოლონიებს გადმოვეყვით ისევე მცირე-აზიაში. რაც რომ აქამომდე ჩვენ გამოვხატეთ, ის ისტორიის დროებზე შორს არის: რა არის მართალი ამ გამოხატულებაში, რა არ არის მართალი, ამას დავეუქმებთ ვერ ვიტყვით. ბევრში ეჭვი გვაქვს. მნახოთ კიდეც რას იტყვის მომავალი დრო და ახალი გამოკვლევა. ის დრო, რომელსაც ახლა შეუდგებით, ისტორიას ახლავს, და თუმცა დაწერილებით არ არის გამოკვლეული, მაგრამ რაც აღწერილია, ყურადღებით არის აღწერილი და გადმოცემუ-

ლი.... ტროადის დარღვევამ დიდათ შესცვალა ელინების სეე. ამ გარემოებას დაერთო მეროპის საბერძნეთში შინაური განხეთქილება, ურთიერთი ბრძოლა, გადასახლება. პელაზგების ტომთ, რომელნიც სახლობდნენ მთა-ადგილებში, იქ, სადაც შემდეგ იყო მაკედონია, დასტოვეს თავისი ცივი ადგილები, მიილტენენ სამხრეთისკენ და მიაწვენ პელოპონნესის ელინებს, ასე რომ ესენი იძულებულნი იყვნენ რომ თავისის მხარეილამ გასულიყვნენ. ზოგნი იმათგანი სიცილიაში და იტალიაში გაემგზავრნენ, მომეტებულმა ნაწილმა მეგის ზღვით მიჰმართა მშვენიერს ქვეყნებს მცირე-აზიისას, რომლის გზაც ისწავლეს ტროადის ბრძოლის დროს. მს გადმო-სახლებული ელინები შეადგენდნენ სამს შტოს: ელიანელებს, იონიელებს და დორიელებს. პირველათ მოვიდნენ ელიანელები; მასუკან ორმოცის წლის შემდეგ—იონიელები, ბოლოს დროს, სამის თაობის გასულს—დორიელები. მცირე-აზიის დასავლეთი მხარე დასახლდა ძლიერად-გამოსულის კოლონიებით, რომელთაც შეადგინეს სამ გვარი კვეზარი. პირველი დაფუძნდა ჩრდილოეთით, მეორე-სამხრეთით, მესამე შუა-გულში. იმათ დაიცვეს თავისი სამშობლო ენა, თუმცა ეს ენა დროს განმავლობაში ადგილ-ადგილ განსხვავდა და დაშორდა დედა-ენას. იმათ დაი-მარხეს აგრეთვე მამა-პაპური ყოფა-ცხოვრება და ზნეობა. იმათ დააწესეს აქ ქალაქები; თვით-თავებმა ქალაქმა გაიჩინა საკუთარი განმგება, საკუთარი სჯული; ზოგს ჰმართავდნენ მეფენი, ზოგს თვით საზოგადოებისაგან ამო-რჩეულნი პირნი. ამასთანავე საერთო კავშირს ელინები მჭიდროთ იცავდნენ: ჰქონდათ საზოგადო ტაძრები, სადაც დადებულს დროს იკრიფებოდნენ; იცოდნენ საერთო დღეობები, სათამაშო წეს-დებულება. აქ დასდო პირველათ საფუძველი ელინურმა განათლებამ. მცირე-აზიის ელინები ფლობდნენ მიდრათ შემკულს, ნაყოფიერს ბუნებას; იმათ წინ ედვით ზღვა, გაბმული ურცხვის კუნძულებით, უკან იმათ მეზობლათ სცხოვრებდნენ მიდარნი და მჭიდროთ დასახლებულნი აზიის ტომნი. როგორათაც იონიელები, აგრეთვე სხვა ბერძნები ადრე შეუდგნენ აღებ-მიცემობას ხმელეთით და ზღვით. შთაერესი იმათი ქალაქები განთქმნენ შემძლეობით და სიმდიდრით. ძეთილ-დღეობამ და სიმდიდრემ ხალხი გამარავლა და გაავრცელა: მთელი შავის ზღვის პირი და უმეტესი ნაწილი საშუალო-მიწის ზღვის პირი ბერძნების კოლონიებით მოიფინა. იმათ შორის ყველაზე მეტათ აღყვავდნენ შოკა და მილეტი⁸⁾.

ჩვენის მხრით განსაკუთრებით ღირსია შენიშვნისა მილეტი. მილეტი მდებარედა ძარის დასავლეთით, ლათიკის ნავთ-სადგმელის მახლობლათ. ის იყო იონიელების ფედერაციაში ანუ კავშირში პირველი: მილეტი-მა გაიჩინა 60—100 სამხედრო გემი, ხელოსნობაში და ცხერის ფარების გამრავლებაში ის დიდათ დახელოვნდა; თავისი მშვენიერი ხალიჩები და ქსოვილები მთელს მაშინდელს ხმელეთზე გაავრცელა. მილეტი აღებ-მიცემობდა ერთის მხრით აზიის შუა-გულამდე, მეორეს მხრით ბიზანტიის ბოლახამდე. შთაერესი ასპარეზი იმისი ეპაროპისა იყო შავი-ზღვის პირი, სადაც მილეთის ეპარები თავის ხელსაქმეს სცელიდნენ ტყავებზე; მატყლზე და მონებზე. ამისთვისაც აქ იყო უმეტესათ გაბნეული იმათი კოლონიები, რომლებიც მე VII—VIII საუკ. მრისტეს შობის წინ დაფუძნეს იმ ადგილებში, სადაც წინათ აღებ-მიცემობდნენ ფინიკიელები. ამ კოლონიებში შესანიშნავნი არიან: ჰერაკლეა, სინოპი, ამისი, ტერასური, ტრაპიზონი, შაზისი ანუ შოტე, დიოსკურია ანუ ისკურია ძლიერ-ხილადში, მდესისი, მღვია, პანტიკაპეა, შანა-

¹⁾ Ibid. 169—197.

²⁾ Ibid. 205 n. 2, 206, 211, 221, 240, 251.

³⁾ Rech. sur les popul. du Caucase, p. 48.

⁴⁾ Asie Mineure, II, p. 388.

⁵⁾ Ibid. 206, 240, 250.

⁶⁾ Ibid. p. 182—197.

⁷⁾ Asie Mineure, II, p. 269—269.

⁸⁾ Asie Mineure, II, 166, 167.

გარია და მანასი. მიღებულნი დასდო თავდაპირველად ბერძნების განათლებამ თავისი საფუძვლი. მიღებულნი იყვნენ: ფილოსოფოსები—**მალესი**, **ანაქსიმანდრი** და **ანაქსიმენი**, ისტორიკები—**ჰეკატე** და **პალმე**, ორატორები—**მსინი**, **ასპაზი**, **პრისტიდი**. მიღების მახლობლად იყო აშენებული ძველი ტაძარი, ღიმილის აპოლონისა, რომელსაც ჰყვანდა თავისი წინასწარ-მეტყველები და რომელიც დიდად პატივცემული იყო ბერძნებისაგან. ⁹⁾

ამ დროდამ მცირე-აზიაში მითოლოგია და ზღაპარ-სიტყვაობა ჰეროდოტის თავის თვისებას; სამეცნიერო საგნების გამოკვლევა, გეოგრაფიული და ისტორიული ცნობა ერთდებოდა. იკრიფება ძველი თქმულება და ცნობა სხვა და სხვა ქვეყნებზე, სხვა და სხვა ტომზე. მანსაკუთრებით ყურადღება მცირე-აზიაზე მიქცეული. ¹⁰⁾ მალესი, რომელიც 500 წლით ძრისტეს შობის წინ სცხოვრებდა, ასტრონომიას აფუძნებს, დედა-მიწის თვისებას იკვლევს; ანაქსიმანდრი, იმისი მოწაფე, გეოგრაფიულს კარტას ჰხატავს ¹¹⁾. მალესის თანამედროვე ჰეკატე აღგენს კაცობრიობის ბენეალოგიას (შთამომავლობას) და გეოგრაფიულს ქვეყნის აღწერას. სკილაქსი გამოგვიწერს საშუალო-მიწის-ზღვის მხარეებს, პროპონტიდს, პონტს-მექსინისას (შავს ზღვას) და Palus Méotide ანუ აზოვის ზღვას, და ჰერკულესის სვეტებს იქით მდებარე ადგილებს. ¹²⁾ შთაგერსი მცირე-აზიის წარმომადგენელი არის ჰეროდოტი, რომელიც 484 წ. ძრისტეს შობის წინ ჰელიკარნასში იშვა და რომელმაც სიყმაწვილითვე თავისი თავი მეცნიერებას შესწირა. ჰეროდოტმა შეადგინა ცხრა ისტორიული წიგნი, რომლისთვისაც იმას ისტორიის მამა დაერქვა, და რომელიც ალტაცებით მიიღო მთელმა საბერძნეთმა; ათინამ დასაწერა ის ათის ტალანტით (ათას სამასის მანეთით). ჰეროდოტს საგნათ აქვს სპარსეთის ბრძოლა საბერძნეთთან, მაგრამ თავისი თხზულების შესავალში ის გამოგვიხატავს თვით ცხოვრებას სპარსეთისას, მიდიისას, მეგობრისას და სხვა ტომებისას. ჰეროდოტი არის უკეთესი და მართლმოდებარი ასე, რომ აქამოდ იმ მაგალითთა გვეყვას. მასკირველიც არ არის, რომ ის ასე განვითარებულია: იმან ზედ-მიწევნით იცის თავისი სამშობლო მცირე-აზია; იმას საფუძვლიანათ გამოუყვლევი სპარსეთი და იმისი ყოფა-ცხოვრება თვით სპარსეთის მეცნიერების შემწეობით; ბაბილონის ტაძრების არხივები კარგათ გაუშინჯავს. იმას მიმოუვლია შავი-ზღვის მხარეები ხერსონესამდე (ახლანდელი შირიმ) და კიმერიის ბოლომდე, რომელიც აზოვის ზღვის შესავალს შეადგენს; მიმოუხილავს მანანტია და უბირეელის ადგილმდებარეობას—სინოპი, ზაზი და სხ. პონტის მხარეში იმას შემოუკრებია გეოგრაფიული ცნობა აღმოსავლეთის მეროპის დიდორის მდინარეზე—**ლუნაიზე**, **დნესტრზე**, **დნეპრზე**, **დონზე**, იქნება მოღვაწედაც და შორეულს მხარეებზე, რომლებზედაც ჰეროდოტის დრომდე ბერძნებმა სულ არ იცოდნენ რა. ჰეროდოტის თხზულება ნათლად გვიჩვენებს, რომ იმის დროს მცირე-აზია წარმოადგენდა ერთიან სახელმწიფოს. ალბათ ესე იქნება, ალბათ აქვს ბტყელი ფორმა, რომელსაც სვეტების შემწეობით ცის სამყარო დაე-

ბჯინება; მკენი აღარ არის მდინარე, რომელიც მთელს ქვეყანას გარეშე უვლის; მკენი დამ აღარ გამომდინარებენ ზღვები და მდინარეები. ქვეყანა აღარ იყოფა ორ ნაწილად, არამედ შეადგენს მთელს ხმელეთს. საზღვრებს მაშინდელის ხმელეთისას შეადგენენ თვით ბუნებითი წყლის შემცველი ადგილები: დასავლეთით ჰერკულესის ბოლახი, შემდეგ საშუალო-მიწის ზღვა, პონტი მექსინისა, შავი, პასიის ზღვა და სხ. ჰეროდოტი ჩრდილო ნაწილს იხსენიებს მეროპად, სამხრეთს ნილო-სამდე-აზიათ, იმას იქით დასავლეთისკენ—**ლიდათ** ¹³⁾. მცირე-აზია ჰეროდოტის სიტყვით, არის ნახევარ—კუნძული, რომელსაც საზღვრავს, ერთი მხრით—**შავი**, (პოლიბადში), მეორეს მხრით—ნათ-საყუდელი მირიანდრიკი, ახლანდელი სკანდერუნი, ჩრდილოეთით—**პონტი** და **პროპონტი**, დასავლეთით—**მეგის ზღვა**... ბევრით ჰეროდოტის უწინ შეზღავს ერქვა **Αἰναία Πόντος** სტუმართ არა—მოყვარე, მასუკან **Εἰζαία Πόντος** სტუმართ—მოყვარე. ეს მეორე სახელი დაუბრუნებიათ მიღებულს, რომელნიც აქ უმწირათ ცურავდნენ. მივიანის აზრით **Αἰναία** წარმომადგენა ასკენაზით, რომელიც ძველად ჰნიშნავდა მცირე-აზიის ნაწილს, სადაც დასახლებულან ფრიგიელები, განთქმული ტომი, რომელსაც მოსე მოიხსენებს (დბ. X, 3). ჰეროდოტი დაწერილებით გვიამბობს, რა სიერცე ჰქონდა პონტს, რა გზით დაიარებოდნენ აქ ნავები. პონტის შესავლიდამ ზაზამდე ცხრა დღეს თურმე უნდებოდნენ. პონტს უერთდებოდა ერცელი „ტა“ **Palus Méotide** ანუ დედა-პონტისა. პონტს და პროპონტიდს აკავშირებდა ბოსფორის ბოლახი, რომელსაც 120 სტადია ჰქონდა სიგძე; ბოლო პროპონტიდს დაკავშირებული იყო მეგის ზღვასთან ჰელესპონტის ბოლახით. ¹⁴⁾

ჰეროდოტის თქმულებით მცირე-აზიაში სცხოვრებდა სხვა და სხვა ოც და ათი ტომი. იმის დროს ეს მხარე ეყრათ სპარსებს, რომელთაც ის დაეყოთ სასატრაპოებათ, ანუ ჩვენებურათ ეთქვათ, საერისთავებათ. ძველა სასატრაპოებს ჰეროდოტი დაწერილებით აღნიშნავს ¹⁵⁾. ზოგი სასატრაპო ისე ერცელი იყო, რომ დიდ სახელმწიფოს უდრიდა. ისინი სპარსეთს ხარკათ აძლევდნენ უფრო მიწის მოსავალს: ცხენებს, ცხვრებს, ნაყოფს, ქსოვილს და სხვათა შორის მინებს. მსერქსის სპა, როდესაც ის საბერძნეთზე გაელაშკრა, 29 ტომისაგან იყო შედგარი. მითითებულს იმათგანს ჰეროდოტი წარმოგვიდგენს საკუთარის ტან-საცმელით, საკუთარს სამხედრო იარაღით და ჩვეულებით ¹⁶⁾.

არ შეიძლება აქ უყუარდებოთ დეტალათ ჰეროდოტის თქმულება სპარსეთზე, რომელიც იმის დროს სწვლით მალა მდგარა. სპარსებს ჰქონდათ საკუთარი მატანე, რომელიც შეიცავდა შესანიშნავ აღწერას სხვა და სხვა ქვეყნებზე, სხვა და სხვა ტომებზე. ჰეროდოტი არქმევს იმას ყოყ იქილამ გამოუკრეფია იმას თავისი ცნობა საშუალო და წინა-აზიის მხარეებზე. მითითებული სპარსეთის ქვეშევრდომი ტომი და ხარკი, რომელიც ამ ტომს შეჰქონდა, სახარკო სიაში იყო აღრიცხული. სპარსები ხმარობდნენ სპილენძზე, ქვის ფიქალზე ანუ ფიცარზე ამოჭრილს ლანდკარტებს. ლანდკარტებზე იყო ნაჩვენები დედა-მიწა, ზღვები, მდინარეები, ქალაქები და შარა-გზები. ჰეროდოტის დროს ლანდკარტები ხმარებაში იყო თვით საბერძნეთში. არ ვივსიგან არის შემოღებული ლანდკარტები. რიტტერის ფიქრით ეს საქმე ბერძნების საქმე არ არის, რადგანაც ბერძნებზე ბევრით წინ

ისინი გავრცელებული იყო კოლხიდლებში, რომელთაც ძველათ თავიანთ წინა-პარებისაგან ესწავლათ ფიცარზე გამოხატვა ხმელეთის და ზღვის გზებისა თავისი მოგზაურობის შესამსუბუქებლად და რომელნიც ამ ფიცარს ჯერ ქვისას ხმარობდნენ, მასუკან ხისას. სპარსეთს გზები ჰქონდა ჩინებული. ჰეროდოტი ამბობს, რომ სპარსეთის სპილენძის ფიცარზე ნაჩვენები იყო სამეფო გზები სახელმწიფო სადგომადამდე, გაჭრილი და დაყოფილი სტანციებათ. სტანციებში ცხოვრებდნენ მხედრები და ამ მხედრებს დაჰქონდათ მმართველობის მიწერ-მოწერა და ბძანება. ზის სიერცეს ანგარიშობდნენ ფარსანგებით. მითით ფარსანგი შეადგენდა 30 ოლიმპიის სტადიას ანუ $\frac{3}{4}$ საგეოგრაფო მილს ¹⁷⁾.

ზევით მოვიხსენეთ სპარსეთის სასატრაპოები მცირე—აზიაში. მეხუთე სასატრაპოს შეადგენდა აქ მთა-ადგილი მხარე, რომელიც მდებარებდა მერმოდონსა და პოლიბადს შუა, სადაც ცივს ღელეებში და შეუვალს ადგილებში, ჰეროდოტის თქმით, სახლობდნენ მოსხები, ტიბარენები, მაკრონები, მოსუნოხები და მარესები. ხუთივე ეს ტომი სპარსეთს აძლევდა ხარკათ სამას ტალანტს ¹⁸⁾. ისინი ხმარობდნენ ერთ-გვარს სამხედრო იარაღს და ტანსაცმელს. სხანს, იტყვის მივიანი, იმათ ჰქონდათ ერთი შთამომავლობა და ერთი შტოდამ წარმომდგარი ენები. თავზე ეხურათ ხის ჩაქანი; ხმარობდნენ მოკლესა და ვიწრო ტყავის ფარს, რომლითაც მტერს იგერებდნენ; ხელში ეჭირათ მოკლე გძელ-რკინიანი შუბი, ¹⁹⁾. ჩვენ კიდევ ვთქვით, რომ ეს ტომები, ძველის მწერლების აზრით, ქართველ ნათესაობას შეადგენდნენ. პოლიბადლებზე იმათი აზრი სხვა იყო: ისინი კოლხიდლებს ეგვიპტელებათ ხადიდნენ. ეს პირველათ უთქვამს ჰეროდოტს. „მე გამოვკითხეო ამაზე კოლხიდლებსაც და ეგვიპტელებსაც, ორნივე ამ აზრისა არიანო. მეგვიპტელები იტყვიანო, რომ კოლხიდლები შთამომავლობენ იმ ეგვიპტელების კოლონიისაგან, რომელიც სეზოსტრის დაუსახლებია პოლიბადში. ამას ამტკიცებს იმათი შავი ფერი, ხუტუჭი თმა და წინა-დაცევა, რომელიც ჩვეულებათ აქვთ კოლხიდლებს, ეგვიპტელებს და ეფიოპიელებს, და აგრეთვე ერთ-გვარი სელის მოყვანა და შემუშავება როგორც ერთი ტომისაგან, აგრეთვე მეორისაგან“. პოლიბადი. როდოსელი, რომელიც 200 წლით ძრისტეს შობის წინ ცხოვრებდა, სწერს: „პირველის ადამიანის სამშობლოდამ, მეგვიპტიდამ, გავიდა მრავალ-რიცხვის სპით განჩინებული მეომარი (სეზოსტრისი), რომელმაც ყველა ადგილებში დააფუძნა მრავალი ქალაქი: ამათ შორის ზოგი გაუქმებულია და დაეწივებული, ზოგი კი ამდენის სათავანი არის მა პოლიბადში. პოლიბადის მცხოვრებნი მომდინარებენ იმ მხედართაგან, რომელნიც აქ დაუსახლებია მეგვიპტის გმირს. ისინი ხმარობენ თავიანთ წინაპართაგან მიღებულს ფიცრებს, რომლებზედაც გამოჭრილია მიჯნები მიწისა და ზღვისა, შარა-გზები და ისე გზები. ეს ფიცარი მასხურებს იმათ მგზავრობაში“. ლიოდორეც (1 საუკ. ძრ. შობ. წინ) იტყვის: „სეზოსტრისი გავიდა მანგს, გაიარა მთელი ინდოეთი, მივიდა აღმოსავლეთის ოკეანემდე, მასუკან როდესაც ჩრდილოეთით დაბრუნდა, იმან დაიმონავე სკითიან ტანისის მდინარემდე, რომელიც აზიას და მეროპას ჰყოფს. იტყვიან, ვითომც იმ ეგვიპტელები საგან, რომელნიც სეზოსტრისს დაუსახლებია Palus Méotis-ის გარეშე, წარმომდგარან

პოლიბადის ტომნი; ამის საბუთათ ²⁰⁾ წინა-დაცევათ მამრობითის სქესის ყმაწვილებსა, წინა-დაცევათ, რომელიც ჩვეულებათ აქვთ როგორათაც მეგვიპტეს, აგრეთვე ყველა მეგვიპტის კოლონიებს და ურიებს ²¹⁾. ამ აზრს წარჩინებული ბერძნების გეოგრაფი რიტტერი სრულებით არღვევს. ის სწერს: „ძველათვე არგონავტების დროს, ბერძნები მიისწრაფოდნენ კოლხიდაში, სადაც ეძებდნენ ოქროს რუნს. იმათი პოეტური და ზღაპარ-სიტყვური თქმულება შეიცავს შესანიშნავს ისტორიულს ფაქტს: ის გვაჩვენებს სააღმ-მიცემო დამოკიდებულებას საბერძნეთისას აღმოსავლეთთან, უახლოესის პოლიბადის გზით. ბერძნები უწოდდნენ კოლხიდლებს, ესე იგი ქართველებს, როგორც ბერძნებსა ტომს, ბარბაროსებათ, თუმცა ისინი სრულებით არ იყვნენ ბარბაროსები; ყველაფრით სხანს, რომ კოლხიდლები შეადგენდნენ ძველს განათლებულს ხალხს, რომლის შთამომავლობაზედაც არა ვიცითა და თვით არგონავტების დროდამ ბერძნები ცდილობდნენ დამყარებულიყვნენ ამ ხალხის მდინარეზე, შავზე. მართალია, მეგვიპტელნი ამტკიცებდნენ, ვითომც კოლხიდლები შეადგენდნენ იმათ კოლონიას, რომელიც შავზე დასახლებულა სეზოსტრისის დროს. მით ჰეროდოტს მოჰყავს ამ აზრის დასამაწებლად სუსტი საბუთი... ისინი იყვნენ ინდოელები, შთამომავალნი; მაგრამ სწორათ არ ვიცით პოლიბადში თვითონ დასახლებულან, თუ როგორც ბითიგი ფიქრობს, გადმოსახლებულნი არიან სეზოსტრისისაგან მეგვიპტი. ლაზები და ქართველები ეკუთვნიან ინდოევროპიულს ტომს, როგორათაც ეს დამტკიცა როზენმა თავისს ძველსი ენების გამოძიებაში. ჩვენის აზრით—კოლხიდელები შეადგენენ უკანასკნელს კოლონიას ძველის კოლონიებისას, რომელნიც ჰეროდოტზე ბევრით წინ გამოსულან ზემო-ინდოეთიდან, ანუ ბაქტრიდამ და გავრცელებულან მკისის მდინარის (ჰიგონის) სათავიდან პასიის ზღვისკენ, არაქსისკენ შავამდე, რომელიც პონტის ზღვაზე მდებარებს. პოლიბადელებს უმგზავრნიათ იმავე გზით, რომელსაც რომაელების დროს მიადევდნენ სერები (აბრეშუმის მოვაჭრენი), პართიელების ქვეყნის საშუალ და რომლითაც შემდეგ ბუნარის ეპარქიები და ახლანდეთის ბანიაები ასტრახანს დადიან. იმათი გზა ილა სამარყანზე, ორსავე ბაქტრიანზე-ზემოთ მკისის მდინარეზე, ქვემოთ—ზღვის პირათ. იმ მინდვრებში, სადაც ახლაც ხოვრებენ ბუხარელეზი, კირგიზები, კალმიკები, და ყაზახები, ჰეროდოტი ასახელებს სხვა და სხვა ტომებს, იმათ შორის კოლხიდელებს, აზოვის ზღვის მახლობლათ... ჰეროდოტის სიტყვით კოლხიდელების ქვეყანა თვით ტანაისამდე მდებარებდა ²²⁾“.

ლიბირი ბაქრადე.

განცხადება

სოფიო ალექსანდრეს ასული ღანელოვისა, მკოდნე კარგათ ენებისა: რუსულისა, შრანციულისა, ნემენცურისა და რომელსაც აქვს ჯეროვანი დიპლომი პეტერბურგის უნივერსიტეტისაგან უტხადებს ამით პატივცემულს პუბლიკასა რომ იმან გახსნა შკოლა ორთავე სქესის ყმაწვილებისათვის, რომელშიაც ენებს გარდა ასწავლის სხვა ყოველ გვარ სამეცნიერო საგნებსა. პირობა მიღებისა არის ფრიად გაადვილებული შესახებ საშუალებისა: შკოლა იმყოფება სოლოლაკში, ივგორ სოფიანოვის სახლში. თუ შამი შედგება მომდევნო წლისათვის.

⁹⁾ Истори́я Земле́вѣд. Риттера, стр. 25. Voyage autour du Caucase Dubois de Montpéroux, I, 56—57. Всемирная история Шлоесера, I, 228—235. Asie Mineure, II, 269—270.

¹⁰⁾ Asie Mineure, II, 773.

¹¹⁾ Истори́я Земле́вѣд. стр. 44.

¹²⁾ Asie Mineure, II, 274—277.

¹³⁾ Истори́я Земле́вѣд., стр. 17, 46, 48.

¹⁴⁾ Asie Mineure, II, p. 18, 19. n. 3, 270, 271, 290, 291.

¹⁵⁾ Ibid. 294, 295.

¹⁶⁾ Ист. Земле́вѣд. стр. 49, 50.

¹⁷⁾ Истори́я Земле́вѣд. стр. 50—53.

¹⁸⁾ Asie Mineure, II, p. 295.

¹⁹⁾ Ibid p. 305.

²⁰⁾ Ethnogenie Caucasienne, p. 126, 130, 157.

²¹⁾ Ист. Земле́вѣд. стр. 53, 54.